İMPARATOR'UN DÖNÜŞÜ: NICOMEDIA FRIZINE AİT ÇALINAN İMPARATOR RÖLYEFİ'NİN TEKNİK VE İKONOGRAFİK DEĞERLENDİRMESİ

RETURN OF THE EMPEROR: TECHNICAL AND ICONOGRAPHIC ANALYSIS OF THE STOLEN EMPEROR RELIEF FROM THE NICOMEDIA FRIEZE

Makale Bilgisi | **Article Info**

Başvuru: 21 Aralık 2020 | Received: December 21, 2020
Hakem Değerlendirmesi: 29 Aralık 2020 | Peer Review: December 29, 2020
Kabul: 17 Ocak 2021 | Accepted: January 17, 2021

DOI : 10.22520/tubaked.2020.22.001

Tuna ŞARE AĞTÜRK *

ÖZET

Bu makale 2009 İzmit (Nicomedia) Çukurbağ Kurtarma Kazıları sonrasında çalınan ve 2019 yılında Türkiye Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi'nin girişimleri ile bulunduğu Almanya Münih'ten, ait olduğu Kocaeli Arkeoloji Müzesi'ne getirilen Geç Roma Dönemi boyalı mermer kabartmasının (rölyef paneli) ilk akademik değerlendirmesini ve belgelenmesini içerir. Detaylı teknik ve ikonografik incelemede, rölyef panelinin MS. 3. yüzyıl sonunda başkent Nicomedia'da, ikili imparatorlar Diokletianus ve Maximianus döneminde inşa edilmiş olan dev imparatorluk kompleksinin içini süsleyen ve toplam uzunluğu 55 metreyi bulan boyalı mermer rölyef frizinin bir parçası olduğu anlaşılmıştır. Rölyef paneli, kaçırılma sırasında kırılan ve Kocaeli Arkeoloji Müzesi deposunda bekletilen diğer küçük parçaları ile birleştirilerek orijinal bağlamında yeniden değerlendirilmiştir. Rölyefin üzerinde bir değil iki imparatorun, aralarında da çelenk tutan tanrıça Nike'nin tasvir edildiği ve panelin Nicomedia frizinin diğer panelleriyle birlikte, imparatorluk kompleksinin içindeki entabletüre yerleştirildikten sonra boyandığı anlaşılmıştır. Rölyef üzerinde iyi korunan boyalar üzerinde yapılan mikroskobik inceleme eserin yapımında kullanılan pigment içerikleri ve ikonografik anlatımda renk kodları gibi birçok yeni veriye ulaşmamızı sağlamıştır. İmparatorlarının savaş zaferini simgeleyen rölyef, Nicomedia frizindeki diğer imparatorluk tasvirleri gibi, imparatorluk kültü tapınımı ve kutlamaları çerçevesinde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nicomedia, Roma İmparatorluk Kabartması, Antik Heykel Boyama, Kültür Mirasını Koruma ve Kaçakçılık.

* Doç. Dr., Oxford Üniversitesi Marie Curie Bursiyeri (2019-2021) ve Arkeoloji Bölümü, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
e-posta: tunasare@gmail.com ORCID: 0000-0002-7837-9204

The contents of this system and all articles published in Journal of TÜBA-KED are licenced under the "Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0".

DOI: 10.22520/tubaked.2020.22.001

ABSTRACT

This article includes the first academic documentation and evaluation of a Late Roman painted marble relief which was stolen right after its discovery in 2009 Izmit (Nicomedia) during Çukurbağ Salvage Excavations; later recovered in Munich, Germany, and brought back to Kocaeli Archaeology Museum in 2019 with the initiative of the Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Properties and Museums, Department of Anti-Smuggling. The detailed technical and iconographic examination of the relief panel showed that it belonged to the c. 55 meters long painted marble frieze which adorned a monumental imperial complex built in the late 3rd century AD in Nicomedia, during the time of co-emperors Diocletian and Maximian. The relief panel was re-evaluated in its original context; it was rejoined with its other parts that were broken during the smuggling and kept in the storage of Kocaeli Archaeology Museum. The study showed that the relief panel had a representation of not one but two emperors and a garland-bearing Nike in between them; it was painted together with other panels of the Nicomedia frieze after they were placed in the entablature within the imperial complex. Microscopic examination of the well-preserved paints on the relief has provided us many new information such as pigment compositions used for the coloring or the use of color-coding for iconographic expression. The relief, symbolizing the victory of the emperors in war, must have functioned within the imperial cult worship and celebrations, just like the other imperial depictions on the Nicomedia frieze.

Keywords: Nicomedia, Roman Imperial Reliefs, Ancient Sculptural Polychromy, Smuggling and Protection of Cultural Heritage.

GİRİŞ

1999 Depremi sonrası İzmit şehir merkezi Çukurbağ Mahallesi'nde ortaya çıkan kalıntılara, alanın kamulaştırılması sonrası 2009 yılında Kocaeli Arkeoloji Müzesi'nin yürüttüğü kurtarma kazısı ile birçok yeni buluntu daha eklenmiştir. Yaklaşık 400 m2 lik bir alanda yürütülen 2009 kurtarma kazısında *opus sectile* taban döşemesi üzerine yıkılmış vaziyette birçok mermer mimari öğe, heykel parçası ve boyalı rölyef paneline ulaşılmıştır. Kazının bitimi sonrası ortaya çıkarılan rölyef panelleri ve heykel parçaları Kocaeli Arkeoloji Müzesi'ne taşınarak korumaya alınmış ancak, bu aşamada rölyef panellerinden birinin çalınarak kaçak yollardan yurtdışına çıkarıldığı anlaşılmıştır (Foto. 1). Çalınan rölyef paneli, 2013 yılında Almanya'nın Münih kentinde bulunan Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung GmbH Sanat Galerisi'nin düzenlediği bir müzayedede ortaya çıkmıştır. Üzerinde bir imparator ve zafer tanrıçası Nike'nin tasvir edildiği renkli boyaları iyi korunmuş olan rölyef paneli, 40.000 avroya satışa çıkarılmıştır. Galerinin hazırladığı katalogda panelin 1971'den beri özel bir İngiliz koleksiyonunun parçası olduğu iddia edilmiştir (Foto. 2). Müzayededen kısa bir süre sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilileri rölyef panelinin iadesi için harekete geçmiştir. Devam eden davaya rağmen Galeri, paneli 2018 yılında tekrar satış listesine koymuş ancak Türkiye Anıtlar ve Müzeler Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi'nin girişimleri ile panel nihayet Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne iade edilmiş ve 2019 yılında Kocaeli Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmiştir[1]. Dönüşü üzerine imparator rölyefi, Çukurbağ'da bulunan diğer paneller ve mimari öğeler bağlamında bütünsel olarak incelenmiş, çalınma sırasında kırılarak kazı alanında bırakılan ve Kocaeli Arkeoloji Müzesi depolarında saklanan diğer küçük parçaları ile birleştirilmiştir (Foto. 3a ve 3b). İmparatorun sağ alt ayağı, tanrıça Nike'nin sol kanadının ucu ve sağdaki başka bir imparator figürüne ait pelerinin parçası olduğu anlaşılan bu üç parça kabartma panele birleştirilmiştir. Ancak, Alman Sanat Galerisi'nin rölyefin alt kısmına yerleştirdiği iki metal çubuk ile tutturulan modern yapay kaide, sabit bir restorasyon yapmayı engellemiştir. Bu makalede, rölyef panelinin mikroskobik görüntüleme yöntemleri ile yapılan detaylı teknik ve ikonografik analizi sunularak panel Nicomedia frizinin içindeki orijinal bağlamında tartışılmıştır.

Fotoğraf 1: İmparator Rölyefi 2009 Çukurbağ Kurtarma Kazıları Buluntu Fotoğrafı / *The Relief of the Emperor, photo taken during the Çukurbağ Rescue Excavations in 2009*

İmparator rölyefinin geri getirilmesine dair yasal süreç devam ederken, 2015 yılından itibaren Çukurbağ Kurtarma Kazıları'nda ortaya çıkan tüm buluntular, TÜBİTAK (115K242) ve Avrupa Birliği Konseyi (Nikomedia 834799) destekli iki proje kapsamında detaylıca incelenmiş, Nicomedia frizinin süslediği kompleksin imparator Diokletianus'un imparatorluk başkenti ilan ettiği Nicomedia'da inşa ettirdiği dev bir kabul ve imparatorluk kültü salonuna ait olduğu anlaşılmıştır[2]. Yaklaşık 65 rölyef panelinden oluşan Nicomedia frizinin üzerindeki betimlemeler, yaptığı siyasi ve askeri reformlarla MS 3. yüzyıl sonunda Roma İmparatorluğu'nun kaderini değiştiren imparator Diokletianus Dönemi'ne ve onun yeni başkenti Nicomedia tarihine ışık tutması açısından büyük önem taşır. Yüzyıllardır imparatorluğun başkentliğini yapan Roma'dan vazgeçerek, yeni başkentler kuran, getirdiği önce ikili (diarşi) sonra dörtlü (tetrarşi) imparatorluk yönetimi sistemi ve sert ekonomik reformlar ile geniş imparatorluk topraklarını tekrar kontrol altına alan, otokrat ve asker-imparator Diokletianus Dönemi'nde ortaya çıkan imparatorluk sanatı, sadece yeni imparatorluk ideolojisini yansıtmaz[3]. Bu dönemde ortaya çıkan sembolik, kübik, giderek soyutlaşan ve simetrik düzenli imparatorluk betimlemeleri, Geç Antik Çağ Sanatı'nın da başlangıcı kabul edilir[4]. Bu bağlamda imparator rölyefi ve Nicomedia frizindeki diğer tüm imparator betimlemeleri, Geç Antik Çağ Sanatı'nın doğuşunu anlamada büyük önem taşır. Rölyefin teknik ve stilistik özellikleri ise Nicomedia

[1] Rölyefin bulunup geri getirilmesinde emeği geçen tüm bakanlık yetkililerine, rölyefi detaylı incelememize izin veren Kocaeli Arkeoloji Müze Müdürlüğü'ne teşekkürü bir borç bilirim.

[2] Şare Ağtürk 2015, 2018a, 2018b, 2020a, 2020b, 2021.

[3] Diokletianus ve reformları için bakınız Barnes 1982, Corcoran 2000, Kolb 1987, Rees 2004.

[4] Geç Antik Sanatın öncüsü olarak Tetrarşi Dönemi Sanatı için bakınız L'Orange 1972, Weitzmann 1979, Rees 1993.

DOI: 10.22520/tubaked.2020.22.001

Fotoğraf 2: İmparator Rölyefi Gorny & Mosch Galerisi Satış Kataloğu Fotoğrafı ve Bilgileri */ The Relief of the Emperor, photo and the entry in the Auction Catalogue of Gorny & Mosch Gallery*

Fotoğraf 3a: İmparator Rölyefi, Kocaeli Arkeoloji Müzesi'nde eksik parçaları ile birleştirilmiş hali */ The Relief of the Emperor, photo after the relief was joined with its missing parts in the Kocaeli Archaeology Museum*

Resim 3b: Çalınma Sırasında Kopan ve Kocaeli Arkeoloji Müzesi'nde olan parçalar */ Smaller parts of the relief, left on site during the smuggling and kept in the Kocaeli Archaeology Museum*

heykeltıraşlık atölyelerinin işleyiş mekanizmaları ile ilgili ipuçları verir.

TANIM VE TEKNİK ANALİZ

2009 Çukurbağ Kurtarma Kazısı'nda, kazı alanının tam orta kısmında bulunan imparator rölyefi paneli alt ve iki yanından kırık ve noksandır. Prokonessos (Marmara Adası) mermerinden işlenen panelin mevcut yüksekliği 95 cm, genişliği 78 cm ve kalınlığı 19 cm'dir. Panelin korunan yüzeyindeki kabartmanın yüksekliği en yüksek noktada 9 cm'ye ulaşır. Kabartmada zırhlı bir imparator figürü ve yanında garland (çelenk) tutan kanatlı tanrıça Nike görülür. Panelin sol kısmında betimlenen imparatorun her iki bacağı dizlerinden kırıktır. Eser çalınırken kazı alanında bırakılan sol alt bacak, Nike'nin sol kanadının ucu ve Nike'nin yanında kayıp bir figüre ait elbise kıvrımlarını ve rölyef tabanını

içeren parçalar panelle birleştirilmiştir. İmparatorun ensesinin arkasından uzanan sarı boyalı nesnenin geri kalanı (muhtemelen bir kalkan), imparatorun sağ kolu dirsekten itibaren, Nike'nin sol kolu dirsekten itibaren, elinde tuttuğu çelengin bir kısmı ve panelin sağ köşesinde ayakta duran kişi kayıptır. İmparatorun pelerininde, Nike'nin saçı ve yanağında küçük kırıklar mevcuttur. Panelin yerde atölyede işlendikten sonra kaldırılarak mimari kontekste yerleştirilmesi için tepe yüzeyine, 20 x 2.5 cm boyutlarında bir kurt ağzı yuvası (kaldırma deliği) açılmıştır (Foto. 4)[5]. Mimari öğelerin tam orta kısmına, dengeli kaldırabilmek için ağırlık noktası hesaplanarak açılan ve içine kurt ağzı denilen metal bir obje ve ona takılan çengel ile öğenin kolayca kaldırılmasını sağlayan bu yuva, Nike'nin başı ile aynı hizadadır ve bize Nike'nin paneldeki kompozisyonun merkezinde olduğunu gösterir. İçine kurt ağzı girebilmesi için içbükey olarak açılan kurt ağzı yuvalarının ortalama derinliği 10-12 cm civarındadır[6], ancak imparator rölyefinin üzerindeki yuvanın 7.5 cm olması, panelin üst kısmının yerde yontulduktan sonra mimarı öğeye yerleştirilme aşamasında üstten en az birkaç santimetre kesildiğini gösterir. Kurt ağzı yuvasının sağ ucunda, Nike'nin sol kanadının üstünden bloğun arkasına doğru ön düzlemden bloğun kalınlığı boyunca uzanan 4 cm uzunluğunda başka bir kanal benzeri kesim, paneli yerleştirildiği mimari öğeye bağlamak için kullanılmış olan ve günümüze kadar korunamamış metal bir kenedin (kelepçenin) varlığına işaret eder[7].

Fotoğraf 4: İmparator Rölyefi, panel üzerindeki kurt ağzı yuvası / *The Relief of the Emperor, detail of the top of the panel with the lewis hole*

Panelin üzerinde taş ustalarının kullandığı birçok aletin izi mevcuttur. Ön yüzde figürlerin ana hatlarını belirlemede, kıyafet kıvrımlarında ve çelengin dekoratif detaylarında matkap kullanılmıştır. İmparatorun kısa kesim saçı ve sakalı ince uçlu murç darbeleri ile belirtilmiştir. Nike'nin kanat tüylerinin oyulmasında da aynı teknik kullanılmıştır. Figürlerin arka planı törpüler ve yassı keskiler kullanılarak düzeltilmiştir. Mermer bloğun arkasında kaba, taş ocağı kazması izleri hala görülebilir. Rölyef üzerinde tespit edilen tüm alet, kaldırma ve kenet izleri, Nicomedia frizinin diğer panellerindeki izlerle uyumludur ve tüm frizin aynı ya da ilişkili atölyelerde üretilip mimariye monte edildiğini ve yine atölyelerin heykeltıraşları ya da heykeltıraşlar ile ilişkili boya ustaları tarafından boyandığını gösterir.

Panelin üzerinde korunmuş çıplak gözle görülebilir farklı renklerde boya izleri mevcuttur. Boyaların herhangi bir astar kullanılmadan büyük fırçalar ile direk mermer yüzeye sürüldüğü anlaşılır. Kırmızının tonları imparatorun saçında, sakalında, *cingulum* adı verilen kemerinde, *paludamentum* adı verilen pelerininde, pantolonunda ve zırhlı eteğinin *pteryges* adı verilen saçaklarında yatay boyalı çizgiler halinde görülebilir. Kırmızı boya izleri aynı zamanda, panelin sağ tarafındaki eksik figürün sağ omzundan sarkan pelerinin üzerinde, Nike'nin kemerinde, sağ omzundaki broşta, altta eteğinin ucunda yatay dekoratif bantlar halinde ve de hem Nike, hem de imparatorun dudaklarında mevcuttur. Sarı boya ise, imparatorun ense kısmından arkaya uzanan muhtemelen yaldızlı metal bir kalkana ait parçada, imparatorun göğüs zırhının ucundaki süslemelerde, zırhlı eteğinin saçak uçlarında ve zırhının kol üzerindeki saçak uçlarında görülebilir. Yine Nike'nin saçları ve tuttuğu çelenk de sarıya boyanmıştır. İmparatorun bacaklarının arkasından uzanan ve kırmızı görünen pelerin (*paludamentum)* kıvrımlarında küçük mor tonlarında kalıntılar tespit edilmiştir. Mikroskobik görüntülemede ise panelin sağındaki kayıp figürün pelerininin kıvrımlarında korunan mısır mavisinin izlerine rastlanmıştır (Foto. 5a ve 5b). Bu da bize pelerinlerin aslında kırmızı renge değil kırmızı ve mavinin karışımı ile oluşturulmuş imparatorluk moruna boyandığını göstermiştir. Zaman içinde kaybolan mısır mavisi, organik pembe ve demir bazlı kırmızı tonunun birleşiminden oluşan mor rengi, Nicomedia frizinin diğer rölyeflerinde de imparatorların ayırt edilebilmesi için giydikleri *paludamenta* üzerinde kullanılmıştır. Örneğin, frizde iki imparatorun birbirine

[5] Antik mimaride kurt ağzı kavraç ve yuvaları için bakınız Bingöl 61-63, Adam 1994, 48–51 ve Aylward 2009.

[6] Aylward 2009.

[7] Antik mimaride kenet kullanımı ve çeşitleri için bakınız Bingöl 2004, 100-103 ve Adam 1994, 100-104.

DOI: 10.22520/tubaked.2020.22.001

Fotoğraf 5: İmparator Rölyefi üzerinde mikroskobik görüntüleme detayları, a) paludamentum un kıvrımlarında korunan mor boya b) diğer paludamentum un boyasında kullanılan mor rengi vermek için eklenen mısır mavisi detayı */ Details of the microscopic imaging of the Relief of the Emperor, a) purple paint preserved on the folds of the paludamentum b) trace of the Egyptian blue pigment used to make purple on the other paludamentum*

Fotoğraf 6a: Adventus Rölyefi */ The Relief of the Adventus*

Fotoğraf 6b: Adventus Rölyefi, paludamenta detayında mısır mavisi izlerinin beyaz ışıltı halindeki IR görüntüsü */ The Relief of the Adventus, IR photo of the paludamenta showing the remains of Egyptian blue as glowing white sparkles*

sarıldığı *adventus* (şehre girişte yapılan geçit töreni) sahnesinde imparatorların pelerinleri üzerinde yapılan multispektral ve pXRF analizi bakır bazlı mısır mavisi, organik pembe ve demir bazlı kırmızı pigmentlerden oluşan özel bir boyanın özellikle imparatorlara ait bu özel kostümünün ayırt edilebilmesi için kullanıldığını gösterir (Foto. 6a ve 6b)[8]. *Adventus* rölyefinin üzerinde yapılan multispektral görüntüleme analizi mermerin üzerinde kalan ve çıplak insan gözüyle görülemeyecek floresans yani renk izlerini eserin yüzeyine kızılötesi (infrared) ve morötesi (ultraviyole) ışık yansıtarak, özel filtreli kameralar aracılığı ile belgeleme esasına dayanır. Yapılan görüntülemede mermerin üzerinde kaybolmuş olan mısır mavisi parlak ışıldamalar olarak belirmiştir[9]. Böylece, sarılan imparatorların aslında özel bir mor renge boyalı *paludamenta* giydiği anlaşılmıştır.

İmparator rölyef panelinin ön yüzeyinde solda imparatorun sol ayağının arkasında, giydiği *paludamentum* için kullanılan kalın mor boya, akarak damla çizgiler halinde figürün arka planına bulaşmıştır (Foto. 7). Figürden taşan bu mor/kırmızı boya akıntısı izleri, frizdeki diğer imparator tasvirlerinde de gözlemlenmiştir. Örneğin, *adventus* panelinde

[8] Nicomedia Frizinin üzerindeki boyaların teknik ve analitik değerlendirilmesi ve sonuçları için Şare 2018b ve Abbe ve Şare 2019.

[9] Görüntüleme tekniği özellikle Antik dünyada bilinen ilk sentetik boya olan mısır mavisi renginin tespitinde önem kazanmıştır. Çünkü, kireç, kuvars kumu ve bakırın yüksek derecede ısıtılması ile oluşturulan mısır mavisinin kırmızı ışık yansıtıldığında kızılötesi yayma özelliğine sahip bir içeriği vardır.

Fotoğraf 7: İmparator Rölyefi, akan boya detayı / *The Relief of the Emperor, detail of the paint drip lines*

benzer izler sağdaki imparatorun ayağından akarak dikey çizgiler halinde panel kaidesine bulaşmıştır. Bu izler, bize panellerin dikey konumda ve mimariye yerleştirildikten sonra çok hızlı bir şekilde boyandığını gösterir. Akıntı boya izlerinin temizlenmeden öylece bırakılmış olması ayrıca, rölyeflerin mimari içinde çok yakından görülemeyecek bir konumda yerleştirildiğine işaret eder.

İKONOGRAFİK DEĞERLENDİRME

Panelin solunda başı izleyicinin sağına, çelenkli zafer tanrıçası Nike'ye dönük olarak tasvir edilen figürün bir imparatora ait olduğu kıyafetinin ve portresinin detaylarından anlaşılır (Foto. 3a). İmparatorluk moruna boyanmış ve sağ omzuna bir broşla tutturulmuş uzun *paludamentum*'unun altında vücut zırhı ve pantolonu içinde görünen imparator, sol elinde uzun *paludamentum*'unun katlarını, kayıp olan sağ elinde ise muhtemelen kenarları sarıya boyalı ve imparatorun sağ omuzunun üstünde ucu görünen kalkanını tutarken tasvir edilmiştir. Üzerindeki göğüs zırhı kalçaların üzerinde beş sarı yarım daire biçimli süslemeyle biter. Altına giydiği *pteryges* adı verilen 11 saçaktan oluşan zırh etekliğinin uçları ve göğüs zırhını altına giydiği içlik zırhın kol saçaklarının (*pteryges*) püsküllü uçları muhtemelen yaldızlı metal izlenimi vermek için sarıya boyanmıştır. İmparator, göğüs zırhının üzerine kalın bir askeri kemer (*cingulum*) takmaktadır. Göbek üzerinde yuvarlak bir tokası bulunan *cingulum*, öne doğru özenle bağlanmış ve aşırı uzun bir ucu kemerin üzerine sıkıştırılmış ve sağ kalçanın üzerine sarkar vaziyette işlenmiştir. İmparator, üçüncü yüzyıl asker imparator ve tetrarşi portrelerinde tipik olarak görülen kısa saç ve sakalla tasvir edilmiştir. Yuvarlak kafası ve belirgin bir şekilde kalkık burnu olan imparatorun bakışları, sağa doğru uzun adımlarla ilerleyen, ancak başı keskin

Fotoğraf 8: İmparator Rölyefi, imparator portre detayı / *The Relief of the Emperor, detail of the emperor's portrait*

bir şekilde sola, imparatora dönmüş olan Nike'ye yönelmiştir (Foto. 8). Nike, Helenistik Dönem'de sıkça rastlanan, ikinci katı tam göğüs altında bir kemerle tutturulmuş ve sağ omuz üstünde de bir broşla ile sabitlenmiş bir *chiton* giyer. Kemerin sıktığı noktalarda göğüslerinin yanlarında oluşan ve *kolpoi* adı verilen kıvrımlar özenle işlenmiştir. *Chiton* un etek uçları Nike'nin hareketi ile ilişkili havada uçuşur gibi tasvir edilmiştir. Nike'nin hem pozu hem de vücut hatlarını ortaya çıkaran göğüs altından bağlı *chitonu* Nicomedia frizinde tasvir edilen bir diğer kadın karakter Medea ile büyük benzerlik göstermektedir[10]. Sarı renge boyalı saçları ense üzerinde bir topuz ile tutturulmuş, tepede alnının üzerinde ise bir fiyonk şeklinde stilize edilmiştir. Nike'nin, detayları oyularak değil de, boya ile belirlenmiş iri burunlu yuvarlak bir yüzü vardır (Foto. 9). Alçak kabartmalı iki büyük kanadı, omuzlarının arkasında iki eliyle sarıya boyanmış büyük bir çelengin uçlarını tutarken gösterilmiştir; çelengin sol kısmı ve onun sol alt kolu kırık ve kayıp olsa da, sol göğsün

[10] Nicomedia frizi Medea rölyefinin detaylı incelemesi için bakınız, Şare-Ağtürk 2020b

DOI: 10.22520/tubaked.2020.22.001

altında, bir zamanlar çelengin ucunu tutan desteğin bir kısmı hala görülebilir. Nike'nin sol kanadının yanında, aşağıya doğru uzanan dikey kıvrımlı pelerin giyen bir omuzun ana hatları korunmuştur. Bu pelerinin yüksek rölyef olarak işlenmiş ve yukarıda belirtildiği üzere mikroskobik görüntülemede aslında imparatorluk moruna boyanmış olduğunun anlaşılması, onun panelin sağ tarafında *paludamentum* giyen başka bir imparatora ait olduğunu gösterir. Panelin üst yüzeyinde Nike'nin başının hemen üzerinde açılan kurt ağzı yuvası da aslında Nike'nin kompozisyonun tam merkezinde, simetrik olarak iki imparatorun tam ortasında tasvir edilmiş olabileceğine işaret eder.

İmparator Diokletianus'un Maximianus'u kendine yardımcı eş imparator ilan etmesinden sonra (MS 286) iki imparatorun elde ettiği birçok zafere gönderme yapan Nicomedia frizine ait bu panelde iki imparatoru Nike ile birlikte yan yana görmek hiç şaşırtıcı değildir. Yukarında bahsedilen *adventus* rölyefinde zafer sonrası bir geçit töreni ile şehre girişleri tasvir edilen iki imparatorun bu rölyefte de savaş öncesinde şehirden törenle ayrılışı (*profectio*) tasvir edilmiş olabilir. İmparatorlar Nicomedia frizinin içinde ayırt edici mor *paludamenta* ile birçok rölyefte karşımıza çıkar, ancak imparatoru tamamı ile askeri kostümle gösteren tek kabartma bu imparator rölyefidir. Yazılı antik kaynaklara bakıldığında da *adventus* betimlemelerinde, imparatorların elde edilen bir zafer sonrası şehre girişinde askeri kıyafetlerini şehir kapılarının önünde çıkarıp sivil bir kostüm giydikleri bu törene de *mutatio vestis* adı verildiği anlatılır[11]. Yazılı *profectio* betimlemelerinde ise imparator askeri kıyafetleri içinde, ordusu ile geçit yaparak savaşa giderken anlatılır[12]. Eğer imparator rölyef panelinde tasvir edilen bir *profectio* sahnesi ise, ortadaki Nike gelecekteki zaferleri sembolize etmiş olmalıdır.

Fotoğraf 9: İmparator Rölyefi, Nike portre detayı / *The Relief of the Emperor, detail of Nike*

Genel olarak Nicomedia frizinde imparator portreleri ayırt edici, ince detaylı fizyolojik özellikleri ile işlenmemiştir, kostümleri ve saç/sakal tarzları ile diğer figürlerden ayırt edilir. Ancak, bu paneldeki imparatorun belirgin bir şekilde işlenmiş kalkık burnu *adventus* rölyefinde ve bir diğer rölyefte Herakles tarafından taçlandırılırken tasvir edilen[13] ve sivri burnu ile Diokletianus'dan farklılık gösteren *Herculius* lakablı Maximianus'la benzerlik gösterir. Bu bağlamda soldaki tamamen korunmuş imparatorun Maximianus, sağda sadece omzu ve *paludamentum* unun bir kısmı korunan imparatorun ise Diokletianus olma olasılığı yüksektir. İki imparator, diğer tetrarşi portrelerinde olduğu gibi simetrik düzenli bir kompozisyon içerisinde Nike'nin iki yanında işlenmiştir.

Artık ait olduğu Nicomedia frizinin bir parçası olarak Kocaeli Arkeoloji Müzesi'nde görülebilecek olan İmparator Rölyefi, hem üzerindeki nadir Tetrarşi Dönemi imparatorluk tasviri hem de iyi korunmuş renkleri ile Geç Roma imparatorluk propagandası ve onun devlet sanatına yansımasına ışık tutan ünik bir eser olarak değerlendirilmelidir.

[11] *Adventus* törenleri ve *mutatio vestis* için bakınız MacCormack 1972, 723–727 ve Kneafsey 2016.

[12] *Profectio* ve *adventus* görsel tasvirleri için bakınız Koeppel 1969 and Klose 2005. *Profectio* sahnelerinde imparatorlar her zaman tamamen askeri kıyafetle tasvir edilmemiştir. Örneğin, Roma'daki Konstantin Takı'na yerleştirilen Aurelius Dönemi rölyeflerindeki *profectio* sahnesinde, imparator sivil kıyafet içerisinde gösterilmiştir.

[13] Şare Ağtürk 2021, cat. no. 14.

KAYNAKÇA

ABBE, M. B. ve T. ŞARE AĞTÜRK. 2019.
'The New Corpus of Painted Imperial Roman Marble Reliefs from Nicomedia: A Preliminary Report on Polychromy', *Technè,* 48: 101–10.

ADAM, J. 1994.
Roman Building: Materials and Techniques, London: Batsford.

AYLWARD, W. 2009.
'Lewises in Hellenistic and Roman Building at Pergamon', in M. Bachmann (ed.), *Bautechnik im Antiken und vorantiken Kleinasien*, BYZAS, 9, Istanbul: Ege Yayınları, 309–22.

BARNES, T. D. 1982.
The New Empire of Diocletian and Constantine, Cambridge: Harvard University Press.

BARNES, T. D. 1996.
'Emperors, Panegyrics, Prefects, Provinces and Palaces (284–317)', *Journal of Roman Archaeology,* 9: 532–52.

BİNGÖL, O. 2004.
Antik Mimari'de Taş, İstanbul: Homer Kitabevi.

CORCORAN, S. 2000.
The Empire of the Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government, AD 284–324, Oxford: Oxford University Press.

KLOSE, C. 2015.
'A Farewell to Methods?' , in C. Klose, L. C. Bossert, and W. Leveritt (eds)*, Fresh Perspectives on Graeco-Roman Visual Culture: Proceedings of an International Conference at the Humboldt-Universität, Berlin, 2nd–3rd September 2013,* Berlin: Humboldt-Universität, 99–116.

KOEPPEL, G. 1969.
'Profectio und Adventus', *Bonner Jahrbücher des Rheinisches Landesmuseums in Bonn,* 169: 130–94.

KOLB, F. 1987.
Diocletian und die erste Tetrarchie: Improvisation oder Experiment in der Organisation monarchischer Herrschaft, Berlin: Walter de Gruyter.

REES, R. 2004.
Diocletian and the Tetrarchy, Edinburgh: Edinburgh University Press.

REES, R. 1993.
'Images and Image: A Re-Examination of Tetrarchic Iconography', *Greece & Rome*, 40(2): 181–200.

KNEAFSEY, M. 2016.
'*Adventus*: Conceptualising Boundary Space in the Art and Text of Early Imperial to Late Antique Rome', in M. Mandich et al. (eds), *Proceedings of the Twenty-Fifth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference, Leicester 2015*, Oxford: Oxbow Books, 151–63.

L'ORANGE, H. P. 1972.
Art Forms and Civic Life in the Late Roman Empire, Princeton: Princeton University Press.

MACCORMACK, S. 1972.
'Change and Continuity in Late Antiquity: The Ceremony of 'Adventus'', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 21: 721–52.

ŞARE AĞTÜRK, T. 2015.
'Painted Reliefs from Nicomedia: Life of a Roman Capital City in Colour', in *Antiquity* Project Gallery, 89(346). http://archive.antiquity.ac.uk/projgall/sare346.

ŞARE AĞTÜRK, T. 2018a.
'A New Tetrarchic Relief from Nicomedia: Embracing Emperors', *American Journal of Archaeology,* 122(3): 411–26.

ŞARE AĞTÜRK, T. 2018b.
'Nicomedia Çok Renkli (Polykrom) Roma Rölyeflerinin Üzerindeki Arkeometrik Çalışmaların Önbulguları' in *33. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Bursa, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 293–305.

ŞARE AĞTÜRK, T. 2020a.
'The Self-Image of a New Imperial Capital City on the Tetrarchic Reliefs of Nicomedia', in A. Lichtenberger, T. Şare Ağtürk, E. Winter, and K. Zimmermann (eds), *Imperial Residence and Site of Councils—The Metropolitan Region of Nicaea / Nicomedia,* Asia Minor Studien, 96, Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, 107–16.

ŞARE AĞTÜRK, T. 2020b.
'Myth and eponymy on the tetrarchic frieze from Nicomedia', Journal of Roman Archaeology, 33: 417– 431.

ŞARE AĞTÜRK, T. 2021 (forthcoming).
The Painted Tetrarchic Reliefs of Nicomedia. Turnhout: Brepols.

WEITZMANN, K. 1979.
Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century. New York: Metropolitan Museum.